

Profilowanie nieznanymi sprawców zabójstw

ANDRZEJ LEBIEDOWICZ*

STRESZCZENIE

Profilowanie kryminalne, kryminalistyczne, psychologiczne nieznanymi sprawców zabójstw pełni funkcję służebną wobec zasadniczego celu śledztwa, jakim jest konieczność ujęcia i postawienia w stan oskarżenia osoby odpowiedzialnej za atak na najcenniejsze dobro prawne. Pomimo niewielkiej wartości dowodowej jako dowód ścisły może się znacząco przyczynić do wytypowania tego, kto narusza normę prawną zakazującą zabijania innego człowieka. Zasadne jest więc podjęcie działań ukierunkowanych na przełamanie wciąż dostrzegalnego sceptycyzmu organów ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości wobec stosowania tej specyficznej metody śledczej. Niniejsze opracowanie odnosi się do ustalenia przyczyn i motywów działania zabójców. Omówione zostaną też takie zagadnienia jak: historia profilowania, zróżnicowanie terminologiczne w tej materii, a także kwestia budowania profilu sprawcy według standardów światowych i krajowych oraz zagadnienia profilu terrorysty jako masowego zabójcy, jak również porusza zagadnienia odnoszące się do profilowania geograficznego i lingwistyki kryminalistycznej. Zawiera też dywagacje w przedmiocie wartości dowodowej profilowania.

Słowa kluczowe: profilowanie kryminalne, zabójstwo, metody śledcze

* Mgr Andrzej Lebiegowicz, Prokurator Prokuratury Rejonowej Lublin-Południe w Lublinie, delegowany do Prokuratury Okręgowej w Lublinie, Zastępca Prokuratora Okręgowego w Lublinie.

WSTĘP

Zabójstwo jako czyn zabroniony godzący w najcenniejsze dobro prawne stanowi naruszenie norm prawnych chroniących najwyższą wartość indywidualną i społeczną¹. Każda zbrodnia, w tym przede wszystkim zbrodnia zabójstwa, powinna zostać surowo ukarana. Potencjalnych sprawców tego typu zamachów na życie ludzkie winna odstraszać jednak nie tyle surowość kary, ile nieuchronność jej poniesienia, uzależniona od skuteczności w wykrywaniu sprawców tego typu czynów zabronionych. Wprawdzie według niektórych profilowanie nieznanego sprawcy przestępstw – jako metoda multidyscyplinarna – korzysta bardziej ze statusu sztuki niż nauki, to jednak organy ścigania w toku procesu ustalania prawdy materialnej winny podążać także i tą drogą, gdyż i ona może doprowadzić do celu ustalonego jako priorytetowy w sprawie o zabójstwo². Na gruncie polskiej metodologii badań sądowo-psychologicznych oraz kryminalistycznych profilowanie kryminalne w dalszym ciągu stanowi pewne *novum*, po które organy ścigania niezbyt często sięgają³. Profilowanie kryminalne na chwilę obecną ma silne podstawy naukowe, gdyż oprócz konieczności opanowania w stopniu perfekcyjnym kwestii odnoszących się do pracy i praktyki śledczej (niezbędna znajomość: analizy kryminalnej, kryminalistycznej teorii wykrywania, metod rozpoznawczych) wymaga posiłkowania się przez profile-rów wiedzą wchodzącą w zakres innych dyscyplin naukowych (psychologii, socjologii, kryminalistyki, psychosocjologii, kryminologii z takimi obszarami jak: etiologia, fenomenologia przestępczości, czy statystyka, medycyna sądowej, wiktymologii, psychiatrii, jak również logiki)⁴. Mimo że wyniki badań naukowych wskazują na duże zróżnicowanie zewnętrznych i wewnętrznych zmiennych, które mogą prowadzić do zabójstwa, tworzenie profilu psychologicznego (rozumianego jako działania diagnostyczne ukierunkowane na stworzenie „krótkiej, dynamicznej charakterystyki ujmującej cechy nieznanego i poszukiwanego sprawcy zabójstwa oraz przejawy jego zachowań”) powinno znajdować się w polu widzenia śledczych poszukujących nieszablonowych metod dochodzenia do prawdy⁵. Określenie sylwetki nieznanego sprawcy przestępstwa, które zostało dokonane w danym miejscu i czasie przez „dążenie do uzyskania zestawu charakterystycznych cech sprawcy, które są mało

¹ Zob. Kodeks karny część szczególna, tom I, Komentarz do artykułów 117-221, red. A. Wąsek, Warszawa 2006, s. 153

² Zob. J. Gołębiowski, K. Grochowska, *Profilowanie kryminalne na potrzeby sądu. Kontrowersje wokół przydatności*, [w:] *Innowacyjne metody wykrywania sprawców przestępstw (materiały z konferencji)*, M. Szostak, I. Dembowska (red.), Wrocław 2014, s. 122.

³ Zob. J. Konieczny, M. Szostek, *Profilowanie kryminalne*, Warszawa 2011, s. 9.

⁴ Zob. *ibidem*, s. 9.

⁵ Zob. *Zabójcy i ich ofiary. Psychologiczne podstawy profilowania nieznanego sprawcy zabójstwa*, J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska (red.), Kraków 2002, s. 9, 11.

powtarzalne w lustrowanej populacji i umożliwiają zawężenie kręgu osób będących w zainteresowaniu organów ścigania” jest możliwe zarówno w toku postępowania karnego, jak i w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych⁶. Jeden z pierwszych w historii profili nieznanego sprawcy zabójstwa, który został sporządzony w sprawie słynnego Kuby Rozpruwacza przez T. Bonda, nie przyczynił się do ujęcia wciąż nieznanego zabójcy. Od tego czasu ta metoda śledcza uległa jednak udoskonaleniu, została poparta podstawami naukowymi, toteż każdy racjonalny śledczy powinien włączyć ją do narzędzi pomocnych w prowadzeniu śledztw o największym ciężarze gatunkowym⁷.

ZABÓJSTWO, ZABÓJCA, PRZYCZYNY I MOTYWY JEGO DZIAŁANIA

Zabójca, dopuszczając się zabójstwa, swoim zachowaniem narusza normy prawne zawarte w rozdziale XX kodeksu karnego z 1997 r.⁸ „Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu”. Kwalifikowane typy tego rodzaju przestępstw znajdują się także w rozdziale XVI k.k. „Przestępstwa przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstwa wojenne”, jak też w rozdziale XVII k.k. „Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej”⁹.

Zabójstwo stanowi jedno z najbardziej osobliwych zachowań człowieka, generujących barwną mozaikę złożoną z wielu zjawisk oraz uczuć. „Zachowanie zabójcy może być konsekwencją, może wyrażać m.in. brak respektu dla ludzkiego życia, zanik współczucia, ale także głęboką miłość oraz może być efektem impulsu, by w innym przypadku prezentować postępowanie metodyczne i przemyślane w każdym szczególe”¹⁰.

W przypadku przestępstwa zabójstwa przedmiotem ochrony jest życie człowieka (w znaczeniu egzystencjalnym, biologicznym), którego skrajne ramy wyznaczają moment narodzin oraz chwila śmierci¹¹. Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z 17.02.1989 r.: „Życie każdego człowieka niezależnie od wieku, stanu zdrowia, reprezentowanego poziomu wiedzy, kultury, stanu rodzinnego i realnej społecznej przydatności, jest wartością naczelną i podlega jednakowej ochronie prawnej”¹². Przedmiotem wykonawczym zabójstwa jest człowiek, tj. jego ciało, na które jest

⁶ Zob. B. Lach, *Profilowanie kryminalistyczne*, Warszawa 2014, s. 11.

⁷ Zob. B. Błaszczyk, *Kuba Rozpruwacz, Analiza kryminalistyczna*, Olsztynek 2019, s. 222.

⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2020 r. poz. 1444); dalej: k.k.

⁹ Zob. R. Maj, *Przestępstwo zabójstwa. Aspekty karnomaterialne i elementy taktyki czynności wykrywawczych*, Legionowo 2010, s. 7.

¹⁰ M. Brzozowska, M. Kaczmarek, *Materialnoprawne i kryminalistyczne aspekty przestępstwa zabójstwa*, Piła 2011, s. 5.

¹¹ Zob. *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, M. Mozgawa (red.), Warszawa 2007, s. 299.

¹² Wyrok Sądu Najwyższego z 17.02.1989 r., IV KR 15/89, OSNKW 1989, nr 5-6, poz. 42.

skierowana czynność zabijania skoncentrowana na przerwaniu funkcji życiowych w organizmie człowieka¹³. Zabójstwo w jego podstawowej postaci popełnione przez działanie jest przestępstwem powszechnym, tj. może się go dopuścić osoba poczytalna, która ukończyła 17 lat, lub pod pewnymi warunkami, określonymi w art. 10 § 2 k.k., przez osobę, która ukończyła 15 lat. Wobec materialnego (skutkowego) charakteru tego typu przestępstw może być ono popełnione także przez zaniechanie, ale tylko wtedy, gdy na sprawcy ciążył prawny, szczególnie obowiązek zapobiegnięcia skutkowi w postaci śmierci (art. 2 k.k.), co czyni go przestępstwem indywidualnym właściwym¹⁴.

Strona przedmiotowa przestępstwa zabójstwa obejmuje skutek w postaci śmierci człowieka, jako następstwo każdego rodzaju zachowania godzącego w funkcje życiowe człowieka, a pomiędzy zachowaniem się sprawcy (działaniem lub zaniechaniem) musi zaistnieć związek przyczynowy, który zachodzi wówczas, gdy działanie lub zachowanie sprawcy było co najmniej jedną z przesłanek, bez której skutek śmiertelny by nie nastąpił¹⁵.

Strona podmiotowa zabójstwa w jego podstawowej postaci sprowadza się do umyślności w obu formach winy, a więc nie tylko do zamiaru bezpośredniego (w postaci zamiaru nagłego – *dolus directus repentinus* lub przemyślanego – *dolus directus premeditatus*), ale także może nastąpić w zamiarze ewentualnym, gdy sprawca wprawdzie nie chce popełnienia przestępstwa, ale przewidując jego popełnienie, godzi się na to, akceptując taki stan rzeczy¹⁶.

Obok zabójstwa w typie podstawowym występują także jego typy kwalifikowane: a) zabójstwo popełnione ze szczególnym okrucieństwem (art. 148 § 2 pkt. 1 k.k.), b) zabójstwo w związku z wzięciem zakładnika, zgwałceniem, rozbojem (art. 148 § 2 pkt. 2 k.k.), c) zabójstwo w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie (art. 148 § 2 pkt. 3 k.k.), d) zabójstwo z użyciem materiałów wybuchowych (art. 148 § 2 pkt. 4 k.k.), e) zabójstwo, gdy sprawca jednym czynem zabija więcej niż jedną osobę lub był wcześniej prawomocnie skazany za zabójstwo oraz sprawca zabójstwa funkcjonariusza publicznego popełnionego podczas lub w związku z pełnieniem przez niego obowiązków służbowych związanych z ochroną bezpieczeństwa ludzi lub ochroną bezpieczeństwa bądź porządku publicznego, f) ludobójstwo (art. 118 § 1 k.k.), g) zamach na życie Prezydenta

¹³ Zob. R. Maj, *Przestępstwo zabójstwa...*, s. 10.

¹⁴ Zob. *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Tom II. Komentarze do art. 117-227 k.k.*, A. Zoll (red.), Kraków 2006, s. 238.

¹⁵ Zob. *Kodeks karny. Część szczególna. Tom. I. Komentarz do artykułów 117-221*, A. Wąsek (red.), Warszawa 2006, s. 154-155.

¹⁶ Zob. R. Góral, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2007, s. 267.

Rzeczypospolitej Polskiej (art. 134 k.k.), jak też typy uprzywilejowane: a) zabójstwo pod wpływem silnego wzburzenia (art. 148 § 4 k.k.), b) dzieciobójstwo (art. 149 k.k.), c) zabójstwo eutanatyczne (art. 150 § 1 k.k.).

Zabójcy dopuszczający się zbrodni o największym ciężarze gatunkowym swoim charakterystycznym zachowaniem dla danego sprawcy, określanym jako *modus operandi*, sygnują miejsce zbrodni swoistym „podpisem” lub rodzajem „wizytówki”. Wnioskowanie na podstawie *modus operandi* znajduje swoje oparcie w tezie, iż wszyscy sprawcy (nawet jeśli dopuszczają się czynów, które nie wypełniają znamion tego samego przestępstwa) postępują w sposób dla siebie charakterystyczny, powtarzalny, zindywidualizowany dla określonego człowieka, grupy osób, względnie dla wyselekcjonowanych osobowości¹⁷.

Modus operandi może być przedmiotem, względnie podstawą, wersji kryminalistycznej rozumianej jako „założenie hipotetyczne organów ścigania co do charakteru zdarzenia, przebiegu oraz celu i motywów działania”¹⁸. P. Gierdwojń wskazuje na potrzebę konstruowania wersji kryminalistycznej już na etapie pozyskiwania pierwszych danych o zdarzeniu, poprzedzającym formalne wydanie postanowienia o wszczęciu postępowania przygotowawczego¹⁹.

Według danych znajdujących się w dyspozycji Komendy Głównej Policji wykrywalność zabójstw w Polsce od wielu lat otrzymuje się na bardzo wysokim poziomie i ten trend dodatkowo wykazuje tendencję wzrostową (2015 r. – 94,6%, 2016 r. – 96,3%, 2017 r. – 97,1%, 2018 r. – 95,9%, 2019 r. – 97,7%). Sama zaś liczba popełnianych zbrodni zabójstwa od kilku lat wykazuje delikatną tendencję wzrostową (2015 r. – 495, z czego wykryto 471 przypadków, 2016 r. – 456, z czego wykryto 440 przypadków, 2017 r. – 513 z czego wykryto 501 przypadków, 2018 – 531, z czego wykryto 511 przypadków, 2019 r. – 524, z czego wykryto 512 przypadków)²⁰.

M. Całkiewicz, badając kwestie związane z impulsem, którego działanie doprowadzi do popełnienia zbrodni zabójstwa, wyraźnie rozróżniła „przyczyny” od „motywów”. Oba pojęcia pomimo wzajemnego przenikania, muszą pozostać rozgraniczone. Przyczyny zabójstw mogą mieć postać: a) przyczyn socjologicznych, b) przyczyn biologicznych. Do przyczyn socjologicznych autorka zalicza wpływ: 1) rodziny i wychowania; 2) grup rówieśniczych oraz wzorców środowiskowych; 3) warunków materialnych; 4) mediów. Z kolei pośród przyczyn biologicznych

¹⁷ Zob. M. Całkiewicz, *Modus operandi sprawców zabójstw*, Warszawa 2011, s. 22.

¹⁸ B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Warszawa 1993, s. 611.

¹⁹ Zob. P. Gierdwojń, *Wersje kryminalistyczne w kontekście niektórych instytucji postępowania karnego*, „Problemy współczesnej kryminalistyki”, E. Gruza, T. Tomaszewski (red.), 1998, nr 2, s. 111-112.

²⁰ Zob. <https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-kryminalne/zabojstwa/63470>, *Przestępstwa-kryminalne-ogolem.html* (dostęp: 19.10.2020 r.).

wyróżnia wpływ: a) chorób psychicznych i innych zaburzeń psychicznych, b) aberacji chromosomalnych, c) środków psychoaktywnych. Zazwyczaj w większości przypadków trudno jest wskazać wyłącznie jedną przyczynę, która doprowadziła do zaistnienia zabójstwa w danym układzie sytuacyjnym, dlatego też kładzie się nacisk na koncepcję polietologii przestępczości. M. Całkiewicz, dokonując wnikliwej analizy poglądów doktryny, podzieliła motywy zabójstw na: 1) zabójstwa popełniane z motywów ekonomicznych (w tej grupie umiejscowiła: zabójstwa na zlecenie, zabójstwa popełniane w związku z innym przestępstwem, zabójstwa krewnych i znajomych popełniane w celu osiągnięcia korzyści majątkowej); 2) zabójstwa popełniane z motywów związanych z emocjami wobec pokrzywdzonego (do tej kategorii zaliczyła zbrodnie motywowane zazdrością, nienawiścią, gniewem, czy też chęcią zemsty, zbrodnie motywowane współczuciem); 3) zabójstwa popełniane z motywów związanych z pragnieniem zabijania oraz seksualnych; 4) zabójstwa motywowane chęcią uzyskania wysokiej pozycji w grupie bądź przeżywaniem poczucia władzy; 5) zabójstwa motywowane poczuciem strachu i zagrożenia²¹.

Badania psychologiczne – o których wzmiankują J.K. Gierowski i M. Szaszkie-wicz – przeprowadzone wśród zabójców z terenu całej Polski, w stosunku do których prowadzono 193 postępowania karne w latach 1975-1990, pomimo braku jakiegokolwiek homogenności w populacji zabójców (z uwagi na kryteria psychologiczne i psychopatologiczne), pozwoliły wyróżnić kilka cech wspólnych. W obrębie całej populacji sprawców zabójstw dominowała introwertyczna struktura osobowości, a niemal wszystkich sprawców w krytycznym momencie charakteryzował wysoki poziom neurotyzmu. Zachowanie sprawców zabójstw cechował nadto wysoki poziom pobudliwości emocjonalnej oraz labilności, pozostawanie w wysokim pogotowiu lękowym, mała odporność na lęk, skłonność do popadania w niepokój, jak też predyspozycje do załamania w trudnych sytuacjach życiowych. Wszyscy badani charakteryzowali się brakiem dojrzałości emocjonalnej, znaczącym nasileniem egocentryzmu, brakiem zainteresowań, jak też ogólnie niskim poziomem aspiracji²².

Obok zabójców jednokrotnych występują także – chociaż niepomernie rzadziej – dodatkowo zabójcy seryjni (typy: wizjoner, misjonarz, hedonista-zabójca z pożądania, hedonista-zabójca z emocji, hedonista-zabójca dla wygody, siłacz) oraz zabójcy masowi (typy: uczeń, zabójca rodzinny, niezadowolony pracownik, niezadowolony obywatel, zabójca uciekający, zabójca ideologiczny, zabójca

²¹ Zob. M. Całkiewicz, *Modus operandi...*, s. 83-122.

²² Zob. J.K. Gierowski, M. Szaszkie-wicz, *Osobowość i motywacja sprawców zabójstw*, [w:] *Zabójcy i ich ofiary, Psychologiczne podstawy profilowania nieznanymi sprawców zabójstw*, J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska (red.), Kraków 2002, s. 38-45.

psychotyczny)²³. W kontekście omawianych zagadnień nie sposób jest także pominąć funkcjonującego dzięki badaniom prowadzonym przez Federalne Biuro Śledcze od wczesnych lat 80. XX w. dychotomicznego podziału na przestępców zorganizowanych i dezorganizowanych, chociaż jak dowodzi praktyka, zdarzają się także wzorce mieszane (ang. *mixed pattern*)²⁴.

D.M. Buss zauważył, że „morderstwo, niczym zdjęcie rentgenowskie, pozwala nam zajrzeć w głąb natury ludzkiej. Obnaża problemy, które mają ogromne znaczenie dla ludzi na całym świecie, takie jak przetrwanie, osiągnięcie wysokiego statusu społecznego, obrona honoru, zdobycie atrakcyjnego partnera, lojalność kochanka, pozyskanie wiernych sprzymierzeńców, ochrona naszych dzieci oraz sukcesy owych «nośników» naszego ładunku genetycznego, oto sprawy, za które my ludzie oraz nasi zwycięscy przodkowie od zawsze byliśmy gotowi zabijać i umierać”²⁵.

ZNACZENIE TERMINOLOGICZNE ORAZ RYS HISTORYCZNY PROFILOWANIA

Według *Słownika wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych* W. Kopalińskiego profilować w języku łacińskim oznacza nakreślać (*profilare, pro* – naprzód, *filare* – snuć, przejść)²⁶. Profilowanie jako technika śledcza funkcjonuje pod różnymi określeniami, spośród których najbardziej powszechne to: „profilowanie kryminalne”, „profilowanie kryminalistyczne”, „profilowanie sprawców”, „profilowanie psychologiczne” czy też „profilowanie psychologiczno-kryminalne”²⁷.

Zdaniem J. Koniecznego i M. Szostaka profilowanie kryminalne stanowi wnioskowanie co do charakterystyki przestępczej w oparciu na śladach jego akcji, które zostały zaobserwowane na miejscu przestępstwa²⁸.

Z kolei według Ł. Wrońskiego profilowanie psychologiczne jest to „proces polegający na: a) badaniu pod kątem psychologicznym danych dotyczących przestępstwa, b) określeniu na ich podstawie charakterystycznych cech sprawcy tego przestępstwa – czyli tworzenie jego profilu psychologicznego”²⁹.

²³ Zob. M. Calkiewicz, *Modus operandi...*, s. 156-188.

²⁴ Zob. J. Gołębiowski, *Profilowanie kryminalne, Wprowadzenie do sporządzania charakterystyki psychologicznej nieznanymi sprawców przestępstw*, Warszawa 2008, s. 75.

²⁵ D.M. Buss, *Morderca za ścianą, Skąd w naszym umyśle kryją się mordercze skłonności*, Gdańsk 2005, s. 288.

²⁶ Zob. W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1991, s. 414.

²⁷ Zob. B. Lach, *Profilowanie kryminalistyczne...*, s. 46.

²⁸ Zob. J. Konieczny, M. Szostak, *Metodologiczne problemy profilowania kryminalnego*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2011, 274 (4), s. 26.

²⁹ Ł. Wroński, *Seryjni i wielokrotni mordercy, Profilowanie psychologiczne i psycho geograficzne*, Łomianki 2016, s. 200.

Natomiast według B. Lacha profilowanie kryminalistyczne stanowi szereg czynności skorelowanych z analizą śladów kryminalistycznych, które powstały na miejscu zdarzenia, jak też zachowania się ofiary oraz sprawcy na miejscu zdarzenia, gromadzenie danych wiktyologicznych, poddawanych procesowi weryfikacji oraz klasyfikacji, ukierunkowanych na wygenerowanie zwartej charakterystyki sprawcy, cechującej się logicznością oraz spójnością³⁰.

Warunkiem tego, by profilowanie kryminalne było użyteczne w działaniach organów ścigania, jest konieczność wyjścia poza wąskie ujęcie psychologiczne, które sprowadza się do opisu cech, aby zaś to osiągnąć, musi dojść do uwzględnienia przy jego sporządzeniu możliwych cech fizycznych i osobowościowych sprawcy, jak również cech społecznych, czy też demograficznych³¹. Stworzenie portretu psychologicznego nieznanego sprawcy przestępstwa wchodzi w zakres psychologii śledczej³². W kontekście omawianych zagadnień istotne staje się zwrócenie uwagi na ślady „psychologiczne”, „behawioralne”. Przeprowadzenie oględzin miejsca przestępstwa dostarcza podstaw do uzyskania śladów fizycznych, te zaś po ich zbadaniu, zinterpretowaniu w toku analiz laboratoryjnych służą do rekonstrukcji zdarzenia po to, aby dostarczyć śladów behawioralnych. Te ostatnie, po sklasyfikowaniu i zbadaniu przez profilerę lub analityka miejsca przestępstwa, pełnią funkcję pomocniczą przy ustalaniu śladów inscenizacji, zachowań podpisowych, a przede wszystkim *modus operandi* sprawcy, jak też w procesie porównywania spraw, w celu ich łączenia³³. Jako cel profilowania tradycyjnie wskazuje się ukierunkowanie śledztwa, niemniej jednak coraz większego znaczenia obok wskazanego celu głównego nabiera optymalizacja przesłuchania podejrzanego³⁴. E. Mańka wskazuje na konieczność odróżnienia „profilu” rozumianego jako efekt profilowania od „typowania” stanowiącego proces dopasowywania już wygenerowanego profilu do określonej populacji w celu wyselekcjonowania z niej osób pasujących do tego profilu z uwzględnieniem cech i bardzo rzadkich wymiarów, jak też ich natężenia i niepowtarzalnego układu (wyjątkowa konfiguracja wymiarów)³⁵.

Profil kryminalny swoimi ramami obejmuje hipotetyczne określenie: liczby sprawców, ich wieku, płci, kondycji fizycznej, wyglądu zewnętrznego, wykształcenia, zawodu, statusu materialnego, stanu cywilnego, doświadczenia zawodowego,

³⁰ Zob. B. Lach, *Profilowanie...*, s. 48.

³¹ Zob. J. Gołębiewski, *Profilowanie...*, s. 9.

³² Zob. J. Wójcikiewicz, *Ekspertyza sądowa*, Kraków 2002, s. 409.

³³ Zob. K. Olszak-Häußler, *Rozumienie pojęcia ślad w ujęciu profilowania kryminalnego*, „Problemy Kryminalistyki” 2016, 291 (1), s. 8.

³⁴ Zob. J. Konieczny, M. Szostak, *Metodologiczne problemy...*, s. 26.

³⁵ Zob. E. Mańka, *Wybrane zagadnienia psychologii śledczej*, „Kwartalnik Prawno-Kryminalistyczny Szkoły Policji w Pile” 2011, nr 3-4/8-9, s. 57.

sytuacji rodzinnej, przeszłości kryminalnej, przejawianych zainteresowań, wskazuje adresowanych do organów ścigania. Natomiast profil psychologiczny określa ponadto, obok już wymienionych właściwości, także cechy intelektu, określa konstrukcję emocjonalną, preferowany sposób zachowania, funkcjonowania w kontaktach z innymi, odnosi się do zagadnienia sumienia, określa stan zdrowia fizycznego i psychicznego, wskazuje na ewentualne uzależnienie od substancji psychoaktywnych, sposób funkcjonowania w otoczeniu, a finalne hipotezy i wnioski dotyczą cech psychiki oraz zachowania sprawcy³⁶.

Odnośząc się natomiast do rysu historycznego profilowania, zauważyć należy, że początki psychologii sądowej zbiegły się z wydaniem w 1791 r. pracy K. von Eckartshausena *O konieczności wiedzy psychologicznej przy badaniu przestępców*. Z kolei termin „psychologia kryminalna” zaczął funkcjonować na gruncie nauki w XVIII w. i stanowił określenie dziedziny, która zajmowała się badaniem cech charakteru przestępców³⁷. Do wyodrębnienia się psychologii śledczej z dziedziny psychologii sądowej doszło w latach 80. XX w. Terminu tego użył jako pierwszy profesor psychologii Uniwersytetu w Liverpoolu – D. Center, wskazując, że zajmuje się ona wykorzystaniem wiedzy psychologicznej dla celów postępowania przygotowawczego³⁸. Pierwszy znany profil został stworzony w 1888 r. na kanwie sprawy nieuchwytnego mordercy działającego na terenie Londynu – Kuby Rozpruwacza. Zawarto w nim przypuszczalne cechy fizyczne, opisano środowisko społeczne, z którego sprawca mógł pochodzić, jak też zaakcentowano domniemane zaburzenia seksualne³⁹. T. Bond przypuszczał, że był to: „(...) człowiek o wielkiej sile fizycznej, niesłychanym opanowaniu (...). Jeśli chodzi o powierzchowność, to najprawdopodobniej cichy, wyglądający na nieszkodliwego mężczyzna w średnim wieku, porządnie ubrany. Wydaje się, że ma w zwyczaju nosić pelerynę lub płaszcz, w innym przypadku trudno byłoby mu zbiec z miejsca zbrodni bez wzbudzenia zainteresowania na ulicy z powodu śladów krwi na rękach i ubraniu (...). Z natury zapewne jest samotnikiem ze skłonnością do ekscentryczności (...), być może żyjącym pośród szanowanych osób, mających pewną wiedzę na temat jego charakteru i zwyczajów, jak również podstawy do podejrzeń, że czasami szwankuje na umyśle”⁴⁰. Początków nowoczesnego profilowania należy doszukiwać się w latach 50. XX w., co było związane z sukcesem psychologa dr. J. Brussela, który stworzył trafny

³⁶ Zob. *ibidem*, s. 70.

³⁷ Zob. B. Uhrzyn-Markiewicz, *Potencjał psychologii śledczej a zadania procesowe Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2011, nr 5(3), s. 25-26.

³⁸ Zob. E. Mańka, *Wybrane zagadnienia...*, s. 57.

³⁹ Zob. I. Dudek, *Zachowanie podpisowe jako element profilu psychologicznego sprawcy przestępstwa*, „Kortowski Przegląd Prawniczy”, s. 9.

⁴⁰ V. Mc Dermid, *Anatomia zbrodni. Sekrety kryminalistyki*, Warszawa 2015, s. 327.

portret „Szalonego bombowca” (okazał się nim G. Metesky), zaburzonego osobnika terroryzującego mieszkańców Nowego Yorku w latach 1940-1957⁴¹. Psycholog sądowy D. Lunde w 1974 r. wprowadził do użycia pojęcie masowego mordercy. W tym samym roku agent Federalnego Biura Śledczego – Robert Ressler zaczął używać terminu „seryjne zabójstwo”. Wydział Badań nad Zachowaniami Akademii FBI w Quantico w 1978 r. wprowadził *Program profilowania psychologicznego*, którego skuteczność potwierdziła się w toku walki ze sprawcami dopuszczającymi się zabójstw na tle seksualnym. Amerykańskie środowisko akademickie zainteresowało się tematyką profilowania na przełomie lat 80. i 90. XX w., a impulsem do tego był artykuł P. Jenkinsa z 1988 r. pt. *The Serial Killer Panic of 1983-1985*⁴². Dzięki pracy agentów FBI oraz współpracowników biura (R. Ressler, J. Douglas, R. Hazelwood, A. Bruggess) wypracowano indukcyjną metodę profilowania oraz podział sprawców na zorganizowanych i dezorganizowanych. W Polsce po raz pierwszy posłużono się profilem psychologicznym w sprawie działającego w latach 1964-1972 na terenie Śląska seryjnego mordercy, którym okazał się Z. Marchwicki. W pracach nad zadaniem zleconym przez ówczesną Prokuraturę Generalną wzięli udział: T. Hanausek, Z. Bożyczko, A. Szwarz, T. Bilikiewicz i M. Ocheral. Kilka lat później, w 1983 r., w sprawie innego seryjnego mordercy, któremu nadano kryptonim „Skorpion” (P. Tuchlin), posłużono się „ankietą wstępnego opracowania sylwetki psychologicznej mordercy”⁴³. Obecnie profilowanie na potrzeby postępowania karnego uległo upowszechnieniu i w Polsce zajmują się nim co najmniej trzy grupy ekspertów: pracownicy Instytutu Ekspertyz Sądowych z Krakowa, psychologowie wpisani na listę biegłych sądowych oraz psychologowie policyjni⁴⁴.

BUDOWANIE PROFILU NIEZNANEGO SPRAWCY ZABÓJSTWA

Ze względu na brak międzynarodowych standardów w dziedzinie profilowania istnieją różne koncepcje oraz modele budowania profili w zależności od stosujących je specjalistów⁴⁵. Z uwagi na procesy logiczne stosowane przez profilera w stawianiu konkluzji dotyczącej sprawcy możemy wyróżnić wnioski indukcyjne (zawodne, gdyż wniosek jest oparty na niekompletnym zbiorze przesłanek jednostkowych) oraz dedukcyjne (niezawodne, ponieważ wniosek wyprowadzony

⁴¹ Zob. M. Niewińska, *Profilowanie nieznanego sprawcy zabójstwa na podstawie modus operandi*, s. 153-154, www.bibliotekacyfrowa.pl/content/58889/12_Magdalena_Nowinska.pdf (dostęp: 19.10.2020 r.).

⁴² Zob. M. Sasiada, *Modus operandi jako środek identyfikacji sprawcy przestępstwa*, s. 219, www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/29211 (dostęp: 19.10.2020 r.).

⁴³ Ł. Wroński, *Seryjni i wielokrotni...*, s. 201-202.

⁴⁴ Zob. K. Olszak-Häußler, *Rozumienie pojęcia...*, s. 7.

⁴⁵ Zob. Ł. Wroński, *Seryjni i wielokrotni...*, s. 203.

z prawdziwych przesłanek musi cechować się walorem prawdziwości)⁴⁶. Wiele szkół profilowania kryminalnego bazuje na złudnym założeniu, iż cechy osobowości sprawcy przestępstwa mogą zostać przewidziane na kanwie jego zachowania na miejscu zdarzenia dzięki modelowi, który jest deterministyczny, nomotetyczny oraz niezależny od danej sytuacji⁴⁷.

W toku profilowania *modus operandi*, rozumiany jako „sposób działania”, staje się zasadniczym środkiem służącym do identyfikacji sprawcy przestępstwa⁴⁸. Profiler budujący profil nieznanego sprawcy zabójstwa musi bazować na danych już zgromadzonych w śledztwie, a pośród podstawowych źródeł informacji służących profilowaniu wskazać należy: a) dokumentację dotyczącą czasu zaistnienia zdarzenia (z której wynika, kto jako pierwszy oraz kiedy dokonał powiadomienia organów ścigania o znalezieniu zwłok, kto jako pierwszy pojawił się na miejscu zdarzenia, jeszcze przed przybyciem funkcjonariuszy policji, który policjant jako pierwszy wszedł na miejsce zdarzenia, jeszcze przed przybyciem grupy oględzinowej), b) dokumentację szczegółowo obrazującą miejsce lub miejsca zdarzeń (szkice, mapy, fotografie, materiał video, diagramy), c) opis śladów kryminalistycznych, które zostały ujawnione i zabezpieczone w toku prowadzenia oględzin miejsca zdarzenia (musi być bardzo szczegółowy), d) protokół z przeprowadzonej sekcji zwłok ofiary, jak też ekspertyzy medyczno-sądowe (toksykologiczne i inne), e) ekspertyzy z różnych dziedzin kryminalistyki, f) kompleksowo zgromadzone wszystkie informacje na temat osoby ofiary (informacje wiktymologiczne), które zazwyczaj są zawarte w protokołach przesłuchań świadków, korespondencji ofiary, notatkach i policyjnych raportach⁴⁹.

Przykładem modelu profilowania opartego na wnioskowaniu dedukcyjnym jest profilowanie amerykańskie, zajmujące obecnie wiodącą pozycję w psychologii śledczej (a w szczególności w sprawach profilowania psychologicznego), którego głównym ośrodkiem jest Akademia FBI. Profilowanie amerykańskie bazuje na generowaniu rejestrów danych zawierających informacje o cechach sprawcy, miejscu zdarzenia, konkluzje ekspertyz kryminalistycznych, informacje pochodzące z wywiadów przeprowadzanych ze skazanymi, doświadczenia nabyte podczas prowadzenia poszczególnych śledztw. Bazy danych są systematycznie poszerzane o informacje odnoszące się do wykrytych i niewykrytych zabójstw, jak też innych

⁴⁶ Zob. B. Lach, *Profilowanie...*, s. 94.

⁴⁷ Zob. K. Olszak-Häußler, *Czy profilowanie kryminalne ma podstawy naukowe*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2014, nr 3, s. 5.

⁴⁸ Zob. M. Sasiada, *Modus operandi...*

⁴⁹ Zob. D. Piotrowicz, *Wybrane problemy metodyki profilowania nieznanymi sprawców przestępstw*, [w:] *Profilowanie kryminalne*, red. J. Konieczny, M. Szostak, Warszawa 2011, s. 31.

przestępstw cechujących się znacznym nasileniem przemocy⁵⁰. Przyjęty przez FBI schemat typowania sprawców składa się z czterech etapów, tj.: 1) gromadzenia danych na temat zdarzenia (kompletowanie ze wszystkich dopuszczalnych źródeł wszystkich możliwych oraz dostępnych informacji dotyczących zaistniałego przestępstwa); 2) klasyfikacji danych na temat przestępstwa (na tym etapie dochodzi od próby sklasyfikowania czynu, którą przeprowadza się w oparciu na całokształcie zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego); 3) rekonstrukcji przestępstwa (przebieg zdarzenia podlega dokładnemu odtworzeniu, a procesowi temu towarzyszy uwzględnienie motywacji sprawcy, sposobu jego działania, zachowania ofiary przestępstwa, a sekwencje poszczególnych zdarzeń muszą być tworzone nie tylko dla jednej wersji, lecz także dla alternatywnych teorii odnoszących się do przebiegu czynu); 4) tworzenia profilu (na tym etapie dochodzi do postawienia hipotez charakteryzujących w sposób bezpośredni poszukiwanego przestępcy, samo zaś sprawozdanie obejmuje zmienne demograficzne, fizyczne, osobowość i motywację sprawcy, nawyki). W treści finalnego profilu zamieszcza się informacje wskazujące w sposób hipotetyczny na: rasę, wiek sprawcy, stan cywilny, posiadany zawód, środowisko wychowawcze, stan majątkowy, zainteresowania, nawyki, charakterystykę osobowości z uwzględnieniem zmiennych psychopatologicznych, cechy samochodu znajdującego się w jego dyspozycji, krótki opis, jak też ewentualne wskazówki operacyjne⁵¹. Zdaniem R. Resslera w toku procesu profilowania należy wyszczególnić siedem kroków, takich jak: 1) ocena aktu przestępczego; 2) wielopłaszczyznowa, wnikliwa i wyczerpująca ocena oraz interpretacja szczegółów miejsca zdarzenia; 3) opis i analiza (wieloaspektowa) ofiary; 4) ogólna (wstępna) ocena raportów policyjnych; 5) ocena protokołu oględzin zewnętrznych i wewnętrznych zwłok, jak też innych badań medyczno-sądowych; 6) stworzenie profilu wraz z najważniejszymi cechami charakteryzującymi przestępcę; 7) propozycje, sugestie formułowane pod adresem prowadzących śledztwo w oparciu na skonstruowanym profilu⁵².

Każdy profiler w toku sporządzania portretu psychologicznego nieznanego sprawcy zabójstwa winien dać odpowiedź na trzy kluczowe pytania, tj.: 1) do czego doszło (co się stało na miejscu przestępstwa); 2) jaki typ prezentowała osoba, która dopuściła się takiego czynu; 3) jakimi najbardziej prawdopodobnymi cechami osobowości charakteryzuje się osoba, która dopuściła się takiego czynu⁵³.

⁵⁰ Zob. E. Mańka, *Wybrane zagadnienia...*, s. 58.

⁵¹ Zob. M. Piwowarczyk, *Kontrowersje wokół seryjnych morderców na przykładzie Zdzisława Marchwickiego*, „Prometeusz” 2010, s. 77-78.

⁵² Zob. E. Mańka, *Wybrane zagadnienia...*, s. 59.

⁵³ Zob. M. Piwowarczyk, *Kontrowersje...*, s. 79.

Przechodząc do polskich uwarunkowań w tym zakresie, stwierdzić należy, iż Zakład Psychologii Sądowej Instytutu Ekspertyz Sądowych w Krakowie stworzył eklektyczny model profilowania obejmujący model wypracowany przez specjalistów z Federalnego Biura Śledczego oraz wyniki badań uzyskanych przez własnych pracowników naukowych tej placówki⁵⁴. Model ten, kładąc akcent na płaszczyznę psychologicznej analizy danych (a w szczególności rolę procesu motywacyjnego sprawy), składa się z poszczególnych etapów, tj.: I. Wstępnej analizy danych, II. Typologicznej analizy danych, III. Rekonstrukcji zdarzenia, IV. Formułowania oceny procesu motywacyjnego przestępcy, V. Konstrukcji charakterystyki sprawy. Wstępna analiza danych na etapie pierwszym odnosi się do danych: a) dotyczących miejsca zdarzenia, b) wiktymologicznych dotyczących ofiary, c) dotyczących czasu zaistnienia inkryminowanego zdarzenia, d) wstępnych ustaleń poczynionych w ramach śledztwa. Typologiczna analiza danych na drugim etapie odnosi się do klasyfikacji informacji pozwalających na poczynienie ustaleń co do: a) typu zabójstwa, jakie popełniono, b) poziomu ryzyka ofiary oraz przede wszystkim poziomu ryzyka po stronie sprawcy, c) poszczególnych sekwencji zdarzenia, d) stopniowego rozwoju zachowań agresywnych wobec ofiary (eskalacja przemocy), e) lokalizacji (miejsce zbrodni), f) kluczowej motywacji stanowiącej powód do pozbawienia ofiary życia (motyw ekonomiczny, seksualny, emocjonalny itp.). Warunkiem niezbędnym do wyprowadzenia prawidłowych wnioskowań na okoliczność struktury osobowości przestępcy jest rekonstrukcja zdarzenia, do której dochodzi w ramach etapu trzeciego. Rekonstrukcja zdarzenia w przypadku zabójstwa składa się z pięciu etapów: 1) przed zabójstwem; 2) aktu samego zabójstwa; 3) manipulowania (dysponowania) ciałem ofiary; 4) zachowania przestępcy bezpośrednio po dokonaniu aktu zabójstwa; 5) zachowania sprawcy w późniejszym okresie po dokonaniu zabójstwa. Oprócz badania etapów zdarzenia w ramach rekonstrukcji zdarzenia ma miejsce także: odtworzenie przez profilującego dynamicznego przebiegu danego zdarzenia (skupiającego się na takich elementach, jak: sekwencja następujących po sobie zachowań, obraz i mechanizm obrażeń, jakich doznała ofiara, a finalnie powodujących jej śmierć, poszczególne etapy przemieszczania się po miejscu zdarzenia i terenie przyległym, jak też odnoszących się do sprawcy i ofiary), nadto analiza przejawów zachowania sprawcy (zwracająca uwagę na takie kwestie jak: planowanie morderstwa, wiek ofiary, model panowania nad ofiarą, wybór narzędzia do dokonania zbrodni, inscenizacja okoliczności przed zbrodnią, personalizacja sprawcy i ofiary, depersonalizacja ofiary, „karta wizytowa”, mutylacja, nadzabijanie, zakrywanie twarzy osoby zamordowanej, aranżacja miejsca zdarzenia, *modus*

⁵⁴ Zob. E. Mańka, *Wybrane zagadnienia...*, s. 63.

operandi i inne). Poczynienie stosowanych ustaleń na wcześniejszych etapach pozwala przejść do etapu czwartego, który polega na dokonywaniu oceny procesu motywacyjnego po stronie sprawcy. Nie jest to proces łatwy z uwagi na powszechną polimotywyjność. Finalnie na etapie piątym dochodzi do skonstruowania charakterystyki nieznanego sprawcy zabójstwa. Winna ona obejmować: a) dane demograficzne charakteryzujące sprawcę, b) jego cechy psychiczne (intelekt, sferę emocjonalną, popęd, cechy psychofizyczne, seksualne, c) zwyczaje, zachowania, w tym nałogi, d) działania o charakterze motywacyjnym, f) skłonności przestępcze z oceną poziomu asocjalności⁵⁵.

M. Całkiewicz, w oparciu na analizie materiału aktowego w postaci 130 spraw karnych zakończonych wydaniem prawomocnego wyroku skazującego przed Sądem Okręgowym w Warszawie opracowała profil typowego polskiego zabójcy. Co do zasady można go zakwalifikować do kategorii pojedynczych (zabójstwa seryjne są niezwykle rzadkością). W większości działania sprawcy było spontaniczne i stanowiło wynik nagłego impulsu oraz działania pod wpływem emocji zaistniałych jako efekt interakcji z pokrzywdzonym. Znacząca liczba sprawców w momencie popełnienia czynu zabronionego pozostawała pod wpływem alkoholu. W znacznej liczbie przypadków sprawca i ofiara znali się przez zaistnieniem przestępstwa. Większość zbrodni nie była planowana. Na ogół sprawca działał w miejscu, w którym doszło do konfliktu pomiędzy nim a pokrzywdzonym, w większości w pomieszczeniu, rzadziej na otwartym terenie. Niemal we wszystkich przypadkach sprawcy pozostawiali zwłoki w miejscu, gdzie ofiara została pozbawiona życia. Najczęstszymi motywami popełniania zbrodni były złość spowodowana kłótnią z pokrzywdzonym oraz poczucie zagrożenia, jak też dążenie do ochrony siebie i innych przed niebezpieczeństwem grożącym ze strony pokrzywdzonego. W znakomitej większości przypadków do popełnienia zbrodni dochodziło w postaci jednosprawstwa. Najczęściej wykorzystywanym narzędziem sprawcy zabójstw dokonywanych w Polsce jest nóż, w dalszej kolejności narzędzia ostrokończyste i tępokrawędziste, a broń palna stanowiła bardzo rzadki przypadek. W korelacji z wyborem narzędzia zbrodni pozostawał mechanizm zgonu pokrzywdzonego, który w większości przypadków doznawał ran kłutych i ciętych zadanych nożem. Już po dokonaniu przestępstwa napastnicy w 52 przypadkach (40%) próbowali nieść pomoc ofierze, a w 28 przypadkach (22%) sami zgłosili się na policję. Policja zatrzymała sprawców bezpośrednio po dokonanej zbrodni w 77 przypadkach

⁵⁵ Zob. M. Szaszkiwicz, *Model opracowywania charakterystyki psychofizycznej nieznanego sprawcy zabójstwa*, [w:] *Zabójcy i ich ofiary. Psychologiczne podstawy profilowania nieznanymi sprawców zabójstw*, J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska (red.), Kraków 2002, s. 175-227.

(59%). Schemat działania polskiego zabójcy jest bardzo podobny, nieświadomie powielany, rzadkością był nietypowy sposób działania sprawcy⁵⁶.

PROFIL PRZYSZŁEGO MASOWEGO ZABÓJCY ZAMIERZAJĄCEGO DOPUŚCIĆ SIĘ PRZESTĘPSTWA O CHARAKTERZE TERRORYSTYCZNYM

W ramach dotychczasowych rozważań była mowa o pewnym ciągu chronologicznym, w ramach którego dochodziło do popełnienia zbrodni zabójstwa. Jego sprawca pozostawał nieznanym, zaś profilowanie miało ograniczyć krąg osób podejrzewanych o dokonanie tego typu czynu. Z uwagi na okoliczność, że jednym z najlepiej rozpoznawalnych i najpoważniejszych z zagrożeń asymetrycznych XX i XXI w. jest terroryzm międzynarodowy, opisany schemat profilowania oparty na ciągu przyczynowo-skutkowym musi zostać w pewnym zakresie odwrócony na rzecz realizacji celów z obszaru prewencji⁵⁷. Powstaje zatem specyficzna sytuacja, w ramach której nie ma jeszcze zbrodni, ofiary nie zostały jeszcze pozbawione życia, nie dochodzi nawet do karalnego usiłowania, a mimo to podejmuje się działania ukierunkowane na wytypowanie przyszłych zabójców. Profilowanie psychologiczne i socjologiczne – po uzyskaniu na drodze operacyjnej ogólnej informacji o planowanych zamachach terrorystycznych (faza przygotowania) – staje się jednym z najważniejszych narzędzi pozostających w dyspozycji służb specjalnych, a także służb policyjnych⁵⁸.

B. Hołyst wyróżnił sześć zespołów motywacyjnych działań terrorystycznych, do których zaliczył: potrzebę nękania, zastraszenie w świadomości społeczeństwa, potrzebę wymuszenia konkretnych postaw, chęć zemsty, dążenie do unicestwienia oraz przewycięzenie wroga⁵⁹.

Bieżącym trendem jest zatem dążenie do wyselekcjonowania charakterystycznych cech, jak też postaw ludzi pozwalających z dużym prawdopodobieństwem na wytypowanie wśród społeczeństwa potencjalnych sprawców aktów terroryzmu związanych z zabójstwami na skalę masową⁶⁰. Według badaczy tematyki terroryzmu w procesie kształtowania się osobowości terrorysty można wyróżnić cztery fazy, tj.: a) fazę pierwszą, w trakcie której w świadomości jednostki dochodzi od ukształtowania się przekonania, że jej warunki życiowe lub warunki grupy, w której funkcjonuje, są niewłaściwe i niemożliwe do zaakceptowania, b) fazę drugą, w ramach

⁵⁶ Zob. M. Całkiewicz, *Modus operandi...*, s. 136-146.

⁵⁷ Zob. K. Liedel, *Profilowanie sprawców przestępstw terrorystycznych*, [w:] *Profilowanie kryminalne*, J. Konieczny, M. Szostak (red.), Warszawa 2011, s. 187.

⁵⁸ Zob. *ibidem*.

⁵⁹ Zob. B. Hołyst, *Terroryzm*, t. 1, Warszawa 2014, s. 267-270.

⁶⁰ Zob. M. Zajda, *Badanie wpływu aktów terroryzmu indywidualnego na stan bezpieczeństwa w państwie na podstawie wybranych zamachów*, „Security, Economy & Law” 2014, nr 5, s. 72.

której dochodzi do porównawczego zestawienia stanu „niesprawiedliwości” z tym, jak być powinno, oraz przywilejami innej grupy społecznej, c) fazę trzecią, w toku której ma miejsce wytypowanie winnych tego stanu rzeczy, d) fazę czwartą, w trakcie której dochodzi do obarczenia winnych za „niesprawiedliwość”, co czyni sprawiedliwym dokonywanie aktów przemocy wobec grupy uznanej za winną ubóstwa, upośledzenia politycznego lub deprywacji społecznej. Uznanie, że jest się po stronie dobra, oraz dążenie do uzyskania pożądanego stanu rzeczy poprzez walkę z tymi, którzy uosabiają niesprawiedliwość oraz są kojarzeni z niesłusznym ładem społecznym, stanowią legitymizację dla stosowania przemocy w ramach tej walki⁶¹.

Żadna osoba nie rodzi się terrorystą. Dany przedstawiciel populacji może jednak posiadać pewne predyspozycje osobowościowe, które w określonym kontekście sytuacyjnym mogą mieć istotny wpływ na charakter podejmowanych zachowań. Pośród cech osobowościowych, które mogłyby składać się na charakterystykę terrorysty wskazuje się: skłonność do poświęceń, pełne zaangażowanie w sprawę, zdeterminowanie, wysoki poziom agresji, przekonanie o słuszności przedsięwziętych działań, stabilność poglądów, wiarę w sukces, nieumiejętność rozwiązywania konfliktów w sposób koncyliacyjny, zdolności organizacyjne, pomysłowość, zdolność przekonywania innych do swoich racji, odporność na stres, charyzmę, podejrzliwość, emocjonalną stabilność, wolę doskonalenia się, rozsądek, skłonność do drażliwości, podpadania w stany irytacji. Dla odmiany terrorystów-samobójców sklasyfikować można jako osoby z zaburzoną osobowością, zmagające się z chorobami psychicznymi⁶².

Na płaszczyźnie profilowania sprawców ataków terrorystycznych opracowano kilka teorii psychologicznych i socjologicznych, użytecznych do zrozumienia motywów osób decydujących się na włączenie do działalności terrorystycznej, pośród których najbardziej znane to: 1) hipoteza frustracji – agresji; 2) hipoteza negatywnej tożsamości; 3) hipoteza narcystycznej agresji⁶³.

Sprawcy ataków terrorystycznych stanowią bardzo zróżnicowaną grupę składającą się z przedstawicieli wszystkich klas, grup społecznych, poziomów ideologicznych, różnych profesji, dlatego też ich profilowanie jest bardzo utrudnione i ze wszech miar skomplikowane⁶⁴. Coraz częściej obraz terrorysty odstaje od tego spopularyzowanego przez media typu fanatyka, cechującego się brakiem opanowania oraz prezentującego odstające od normy zachowania, lecz przybiera on postać osoby pozornie zasymilowanej z danym otoczeniem, perfekcyjnie ukrywającej

⁶¹ Zob. K. Liedel, *Profilowanie...*, s. 188-189.

⁶² Zob. M. Zajda, *Badanie wpływu...*, s. 73.

⁶³ Zob. K. Liedel, *Profilowanie...*, s. 197-198.

⁶⁴ Zob. *ibidem*, s. 199.

swoją tożsamość wobec przedstawicieli służb porządku publicznego oraz służb bezpieczeństwa⁶⁵. Każdy typ terrorysty prezentuje inne cechy charakterystyczne. Terrorysta-żołnierz jest nakierowany na cele polityczne, potrzebuje rozgłosu i jest żądny władzy, dysponuje stosownym uzbrojeniem, przepełnia go agresja, w odbiorze społecznym jest zły i przerażający. Terrorysta-ideolog to osoba wierząca, podejmująca działania w imię Boga lub idei, uparta, oddana grupie, wierna danemu systemowi wartości, głosząca potrzebę zmian, nietolerancyjna i lojalna. Terrorysta-psychopata to bezlitosny szaleniec, fanatyczny, egocentryczny, bezwzględny i nieprzewidywalny oraz nieludzki osobnik, którego działanie charakteryzuje brutalność⁶⁶.

Sami terroryści w tzw. podręczniku z Manchesteru (ang. *Manchester manual*), adresowanym do osób zamierzających przystąpić do najbardziej znanej na świecie organizacji terrorystycznej, opisali zestaw cech, jakie winien prezentować kandydat na terrorystę (oddanie ideologii organizacji, wyznanie muzułmańskie, poświęcenie, dojrzałość, wytrzymałość w sferze mentalnej, intelektualnej, psychologicznej, posłuszeństwo i oświecenie, zdrowie, cierpliwość, umiejętność dotrzymywania sekretów oraz ochrona informacji poufnych, inteligencja i przenikliwość, odporność na stres z uwagi na konieczność zabijania, groźbę aresztowania, znajomość języków obcych, rozważa i ostrożność)⁶⁷.

Badacz psychologii i socjologii terroryzmu E. O'Ballance wyodrębnił w ramach pracy badawczej cechy członka organizacji terrorystycznej, wskazując na: osobistą odwagę, oddanie, brak litości i wyrzutów sumienia, wysoką inteligencję, dobre wykształcenie i znajomość języków, obycie pozwalające na zdolność wtopienia się w tłum. Zestawienie tych cech z listą cech poświadczanych przez organizacje terrorystyczne rodzi konkluzję o zachodzącej korelacji⁶⁸.

PROFILOWANIE GEOGRAFICZNE I LINGWISTYKA KRYMINALISTYCZNA

Omawiając szeroko kwestię profilowania, warto także poruszyć chociażby w sposób sygnalizacyjny tematykę kwestii profilowania geograficznego oraz lingwistyki kryminalistycznej.

Profilowanie geograficzne jest jednym z działów profilowania kryminalnego, a metoda zwana profilem geograficznym, w skład której wchodzi specyficzne techniki analizy informacji, ma zastosowanie w odniesieniu do przypadków

⁶⁵ Zob. *ibidem*, s. 200.

⁶⁶ Zob. M. Zajda, *Badanie wpływu...*, s. 74.

⁶⁷ Zob. K. Liedel, *Profilowanie...*, s. 200.

⁶⁸ Zob. *ibidem*, s. 201.

brutalnych seryjnych przestępstw. Została ona wypracowana przez Wydział Profilowania Geograficznego Departamentu Policji w Vancouver⁶⁹. Profilowanie geograficzne można zdefiniować jako metodę pełniącą funkcję wspomagającą pracę dochodzeniowo-śledczą w sprawach kryminalnych, która dzięki analizie lokalizacji powiązanych ze sobą przestępstw seryjnych próbuje określić najbardziej prawdopodobne miejsce zamieszkania sprawcy, przy czym wykorzystuje narzędzia informatyczne zaliczające się do Systemu Informacji Geograficznej (GIS), opierając się na mapowaniu informacji odnoszących się do lokalizacji konkretnych przestępstw. Prowadzenie tego profilowania daje możliwość przeprowadzenia pogłębianej analizy serii przestępstw, pewnych wzorców zachowań czy też trendów, jakie mogą zaistnieć w przyszłości⁷⁰. Zdaniem D.K. Rossmo „profilowanie geograficzne jest to system zarządzania informacjami strategicznymi, zaprojektowany w taki sposób, aby w możliwie największym stopniu wspierać działanie policji, przede wszystkim przy postępowaniach dotyczących szczególnie brutalnych przestępstw (ang. *predatory crime*) noszących znamiona seryjności”⁷¹. Jako jedno z najbardziej innowacyjnych narzędzi znajdujących się w dyspozycji organów ścigania na całym świecie profilowanie to służy do wspomagania śledztwa przez wyselekcjonowanie osób podejrzewanych spośród mieszkańców danej populacji, odpowiednie rozlokowanie sił policyjnych. Odgrywa także istotną rolę w procesie zarządzania ogromną liczbą danych, które są gromadzone w sprawach przestępstw charakteryzujących się seryjnością⁷². Dzięki temu profilowi możliwe jest stworzenie na mapie danego obszaru strefy obejmującej prawdopodobny obszar geograficzny określany mianem „powierzchni ryzyka” (ang. *jeopardy surface*), na którym dany sprawca może zamieszkiwać, ewentualnie gdzie, np. z racji wykonywania pracy czy robienia zakupów, może często przebywać, co pozwoli wesprzeć działania wykrywcze oraz skoncentrować śledztwo na zawężonej płaszczyźnie obszarowej⁷³. Rozpoczęcie poszukiwań od eksploracji tak wyznaczonych obszarów do miejsc o mniejszym prawdopodobieństwie pozwala na maksymalizację szans znalezienia przez śledczych sprawcy danych przestępstw, co w konsekwencji może znacząco ograniczyć koszty przedsięwzięcia⁷⁴. Profilowanie kryminalne oraz profilowanie geograficzne two-

⁶⁹ Zob. P. Szlachetka, *Profilowanie geograficzne*, [w:] *Profilowanie kryminalne*, J. Konieczny, M. Szostak (red.), Warszawa 2011, s. 170-171.

⁷⁰ Zob. B. Pludrzyńska, *System Informacji Geograficznej – GIS i profilowanie geograficzne jako instrumenty zapobiegania i zwalczania przestępczości*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2012, nr 1-2, s. 136.

⁷¹ Zob. *ibidem*, s. 130.

⁷² Zob. *ibidem*, s. 131.

⁷³ Zob. *ibidem*.

⁷⁴ Zob. M. Górski, *Podstawy profilowania geograficznego*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki”, t. XIX, E. Gruza, T. Tomaszewski, M. Goc (red.), Warszawa 2015, s. 36.

rzą wzajemnie uzupełniający się tandem, który usprawnia pracę służb śledczych, a także pozwala wygenerować obraz sprawcy dopuszczającego się przestępstw pozostających w zainteresowaniu organów ścigania⁷⁵. Końcowo zaakcentować należy, iż według D.K. Rossmo profilowanie geograficzne, jako istotny element, winno pojawić się w „skrzynce z narzędziami” każdego oficera śledczego⁷⁶.

Kolejną interesującą metodą pomocną w profilowaniu nieznanymi sprawców przestępstw, która występuje obok profilowania kryminalnego, jest lingwistyka kryminalistyczna, określana także mianem psycholingwistyki⁷⁷. Według J. Stawnickiej wykorzystanie lingwistyki kryminalistycznej może nastąpić na dwóch obszarach, gdyż z jednej strony metoda ta może posłużyć do ustalenia intencji nadawcy komunikatu, a z drugiej strony możliwe jest ustalenie autorstwa wypowiedzi w oparciu na wyodrębnionych cechach językowych z treści materiału kwestionowanego oraz materiału porównawczego⁷⁸. Pamiętać bowiem należy, iż język może być także środkiem do wyrażania rzeczywistości pozajęzykowej. W przypadku języka występuje jego aspekt grupowy (subjęzyk), gdyż dany język grupowy jest użytkowany przez określoną grupę społeczną (subjęzyki: terytorialne, zawodowe, socjalne, określone wiekiem użytkownika, ludzi chorych, multilingwistów). Wyróżnić należy tu także aspekt jednostkowy języka (idiolekt). Idiolekt to język konkretnego człowieka, odrębny nasycony pierwiastkiem indywidualności, niepowtarzalny, wyrażający się z odchyleniem od normy ogólnej (przybierający postać odstępstwa od niej lub jej zakłócenia w formie ilościowej, jakościowej, ilościowo-jakościowej)⁷⁹. Prowadzone w tym zakresie badania identyfikacyjne o charakterze grupowym są ukierunkowane na wytypowanie sprawcy na podstawie tekstu pisanego co do jego przynależności socjalnej, terytorialnej, zawodowej, ewentualnie hipotetyczne określenie jego wieku, płci, stanu zdrowia psychicznego, jak też odniesienie się do jego związku emocjonalnego z osobą będącą adresatem zakwestionowanego tekstu. Istota badań jednostkowych opiera się na regule ogólnej zakładającej, iż każdy komunikat jest nacechowany elementem indywidualnym, w którym odzwierciedlają się realne możliwości językowe organizatora wypowiedzi⁸⁰. Każdy autor komunikatu, posługujący się czy to językiem ojczystym, czy też językiem wyuczonym, prezentuje unikalny idiolekt, stanowiący rodzaj „lingwistycznego odcisku palca”⁸¹.

⁷⁵ Zob. B. Pludrzyńska, *System Informacji Geograficznej...*, s. 132.

⁷⁶ Zob. P. Szlachetka, *Profilowanie geograficzne...*, s. 185.

⁷⁷ M. Wasiak, *Profilowanie kryminalne i lingwistyka kryminalistyczna jako multidyscyplinarne metody typowania sprawców przestępstw*, „Security, Economy & Law” 2016 (XI), nr 2, s. 97.

⁷⁸ Zob. *ibidem*, s. 98.

⁷⁹ Zob. *Kryminalistyka*, J. Widacki (red.), Warszawa 2002, s. 243-245.

⁸⁰ Zob. *ibidem*, s. 246-247.

⁸¹ Zob. M. Wasiak, *Profilowanie kryminalne...*, s. 101.

Profilowanie językowe nadawcy danego tekstu w oparciu na możliwościach, jakie daje lingwistyka kryminalistyczna, dążąca do ustalenia cech językowych nadawcy danego tekstu, nabiera szczególnego znaczenia w erze komunikacji prowadzonej za pośrednictwem sieci teleinformatycznej⁸². Konkludując, stwierdzić należy, że język badany w sposób umiejętny jest z punktu widzenia kryminalistyki kolejnym środkiem umożliwiającym przeprowadzenie w ramach ekspertyzy identyfikacji nie tylko grupowej, lecz także indywidualnej⁸³.

WARTOŚĆ DOWODOWA PROFILU NIEZNANEGO SPRAWCY ZABÓJSTWA

W ramach omawianych zagadnień warto jest także odnieść się do kwestii wartości dowodowej, jaką prezentuje profil nieznanego sprawcy zabójstwa. Dowody stanowiące podstawę do czynienia ustaleń faktycznych co do zasady są jedynym źródłem poznania na płaszczyźnie procesu karnego, które kształtuje sędziowskie przekonanie o winie lub niewinności, jak również warunkuje zastosowanie skonkretyzowanej sankcji karnej⁸⁴.

T. Grzegorzczak, dzieląc dowody z punktu widzenia formalizmu, w ich przeprowadzaniu wyróżnił dowody ścisłe (przeprowadzane według rygorów prawa dowodowego w określony prawem sposób oraz stosownej formie, co sprawia, iż mogą one stanowić asumpt do rozstrzygnięcia w przedmiocie odpowiedzialności karnej) oraz dowody swobodne (przy ich uzyskiwaniu nie ma potrzeby zachowania wszystkich wymogów proceduralnych, taki dowód staje się przydatny przy innych kwestiach, takich jak dopuszczalność postępowania, kwestie wypadkowe w procesie)⁸⁵.

B. Lach sytuuje profil psychologiczny nieznanego sprawcy (a więc tak naprawdę odnoszący się do hipotetycznej osoby) w kategorii dowodów swobodnych, przy których nie trzeba dochować wszystkich wymogów proceduralnych⁸⁶. Jak słusznie zauważa wzmiankowany autor, każdy sporządzony profil lub ekspertyza psychologiczna mają bowiem charakter probabilistyczny, w toku profilowania nigdy nie udaje się stworzyć profilu wskazującego na konkretną osobę, a odnosi się on do większej lub mniejszej grupy osób⁸⁷. Opinia psychologiczna mająca za przedmiot profil poszukiwanego sprawcy nigdy nie uzyska waloru konkretnego dowodu, który potwierdzi sprawstwo danej osoby⁸⁸. Profile tworzone przez

⁸² Zob. *ibidem*, s. 100.

⁸³ Zob. *ibidem*, s. 101.

⁸⁴ Zob. K.J. Pawelec, *Proces dowodzenia w postępowaniu karnym*, Warszawa 2010, s. 16.

⁸⁵ Zob. T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarze Zakamyczka*, Kraków 2004, s. 424.

⁸⁶ Zob. B. Lach, *Profilowanie kryminalistyczne...*, s. 63-64.

⁸⁷ Zob. *ibidem*, s. 65, 68.

⁸⁸ Zob. *ibidem*, s. 65.

ekspertów amerykańskich i angielskich mają większą wartość dowodową w tych krajach, gdzie tworzący je biegli zeznający pod przysięgą, a tezy formułowane w toku opiniowania jako forma ekspertyzy specjalistycznej zyskują walor dowodu w sprawie⁸⁹. Niemniej jednak orzecznictwo sądów amerykańskich uwzględnia standardy dopuszczalności dowodu naukowego ustalone przez reguły Frye z 1923 r. oraz Dauberta z 1993 r. (o dopuszczalności dowodu naukowego winna decydować: a) testowalność techniki, b) możliwość określenia rozmiarów błędu, c) ustalenia, czy technika podlega krytyce ze strony środowiska naukowego, czy jest przedmiotem publikacji naukowych, d) pozyskanie stanowiska, czy dane środowisko naukowe obdarza daną technikę ogólną akceptacją), w szczególności na etapie odwoławczym podchodziło bardzo sceptycznie do tego typu dowodów⁹⁰.

Profilowanie jest znacznie częściej wykorzystywane na etapie postępowania przygotowawczego aniżeli na etapie postępowania sądowego, zazwyczaj w ramach procesów poszlakowych. Jak słusznie zauważa M. Całkiewicz „w postępowaniach przeciwko życiu prokurator często jest zmuszony budować dowód poszlakowy, a sąd – wydawać na jego podstawie wyrok”⁹¹. Poszlaka to fakt uboczny, który obciąża oskarżonego, a dowód poszlakowy stanowi dowód z poszlak (fakty uboczne niekorzystne dla oskarżonego), przy czym o zgodności poszlak z rzeczywistym przebiegiem inkryminowanego zdarzenia decyduje logiczna korelacja ich kształtu, która wyklucza realnie inną wersję zdarzenia⁹².

Organ procesowy powołujący biegłego profilerę w oparciu na art. 193 i art. 194 kodeksu postępowania karnego⁹³ zleca ekspertowi typowanie takich cech sprawcy jak: jego wiek, sugestie co do wyglądu, czy przejawia zaburzenia psychiczne, czy wykazuje ewentualne dewiacje seksualne. Prokuratorzy najczęściej zlecają profilerom hipotetyczne odtworzenie przebiegu zajścia, podanie motywu wiodącego kierującego działaniami sprawcy, a także przygotowanie taktyki przesłuchania takiej osoby znajdującej się w kręgu zainteresowania organów ścigania. Na etapie sądowym dochodzi natomiast do porównywania cech nieznanego sprawcy z tymi posiadanymi przez oskarżonego⁹⁴. Jak słusznie zauważa B. Lach „jeśli w takim prowadzonym postępowaniu stworzony profil koreluje z innymi zgromadzonymi dowodami, jego moc dowodowa zdecydowanie wzrasta. W związku z tym,

⁸⁹ Zob. *ibidem*.

⁹⁰ Zob. J. Gołębiowski, K. Grochowska, *Profilowanie kryminalne...*, s. 127.

⁹¹ M. Całkiewicz, *Modus operandi...*, s. 291.

⁹² Zob. T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego...*, s. 423.

⁹³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2020 r. poz. 30).

⁹⁴ Zob. B. Lach, *Profilowanie...*, s. 67-68.

w niektórych prowadzonych sprawach, w których występuje zespół biegłych, rola biegłego profilerera może okazać się nader istotna⁹⁵.

Profilowanie traktuje się jako specyficzną opinię, która ma charakter pomocniczy, typologiczny. Wykonuje się je zatem w większości przypadków na etapie prowadzenia postępowań przygotowawczych⁹⁶. Jak wynika z badań ankietowych przeprowadzonych wśród prokuratorów przez Instytut Ekspertyz Sądowych w Krakowie, na wczesnym etapie prowadzenia śledztwa prokuratura rzadko zleca wykonanie ekspertyzy dotyczącej portretu psychologicznego nieznanego sprawcy zabójstwa (zaledwie 3% spraw), częściej czyni to w zaawansowanej fazie śledztwa (59% spraw), rzadziej w fazie końcowej (26% spraw). W 59% spraw śledztwa zostały umorzone mimo że opinie psychologiczne stały na wysokim poziomie merytorycznym oraz doszło do podjęcia różnych czynności śledczych, a powodem niezadowolającej przydatności było zbyt późne ich zlecenie, co wykluczyło podjęcie szeregu czynności operacyjnych⁹⁷. Nierzadką praktyką jest sytuacja, gdy biegły profiler jest powoływany wówczas, gdy po przeprowadzeniu rutynowych czynności śledczych sprawca w dalszym ciągu pozostaje niewykryty, a uzyskanie pewnych newralgicznych informacji jest już znacznie utrudnione lub niemożliwe⁹⁸.

W kontekście omawianych zagadnień warto także przypomnieć jeden z pierwszych procesów w Polsce, w ramach którego wykorzystano profil kryminalny sporządzony przez prof. J.K. Gierowskiego z Instytutu Ekspertyz Sądowych w Krakowie. Był on ukierunkowany na „określenie psychologicznych przesłanek typowania sprawcy zabójstwa” w sprawie tzw. Inkasenta z Małopolski. Ekspertyza potwierdziła wysoką zgodność cech pomiędzy profilem nieznanego sprawcy serii zabójstw a profilem podejrzanego, a później oskarżonego Wojciecha B. (byłego milicjanta). Przeciwno niemu przemawiały także ekspertyzy osmologiczne. W toku procesu obrońca oskarżonego prof. J. Widacki stanął na stanowisku, iż wobec braku ustalenia motywu działania sprawcy morderstw generowanie hipotetycznego modelu psychologicznego uznać należało za wątpliwe przedsięwzięcie. Finalnie oskarżony został prawomocnie uniewinniony od wszystkich stawianych mu zarzutów⁹⁹.

Polskie orzecznictwo w kwestii wartości dowodowej profilu psychologicznego nie jest zbyt bogate. Sąd Apelacyjny w Łodzi na kanwie orzeczenia z 18.06.2015 r.,

⁹⁵ Zob. *ibidem*, s. 67-68.

⁹⁶ Zob. K.J. Pawelec, *Proces dowodzenia...*, s. 348-349.

⁹⁷ Zob. M. Kowanetz, *Przydatność opinii typologicznych*, [w:] *Zabójcy i ich ofiary. Psychologiczne podstawy profilowania nieznanego sprawcy zabójstwa*, J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska (red.), Kraków 2002, s. 230.

⁹⁸ Zob. J.K. Gierowski, *Określenie sylwetki psychologicznej nieznanego sprawcy zabójstwa*, [w:] *Zabójcy i ich ofiary...*, s. 31.

⁹⁹ Zob. J. Gołębiowski, K. Grochowska, *Profilowanie kryminalne...*, s. 133-134.

sygn. II AKa 84/15, stwierdził, że profil psychologiczny hipotetycznego sprawcy nie jest dowodem w sprawie (dowód ścisły)¹⁰⁰. Z kolei w wyroku z 11.04.2017 r. Sąd Apelacyjny w Katowicach w sprawie o sygn. II AKa 9/17 uznał, iż dowód z opinii profilerów nie może być „twardym” dowodem obciążającym oskarżonego, lub wskazującym brak dowodów jego winy¹⁰¹. Sąd Apelacyjny w Katowicach w orzeczeniu z 3.10.2012 r., sygn. II AKa 220/12, uznał za zbędne powoływanie na etapie postępowania sądowego opinii biegłego profilerów, stając na stanowisku, iż sporządzenie przez biegłego opracowania o charakterze czysto hipotetycznym, słuszne do ograniczenia kręgu osób podejrzanych, jest działaniem zbędnym na etapie rozstrzygnięcia o odpowiedzialności karnej oskarżonego, wobec którego już zgromadzono podlegający stosownej ocenie materiał dowodowy¹⁰². Nadto Sąd Apelacyjny w Lublinie w wyroku z 12.02.2014 r., sygn. II AKa 112/13, przyjął, iż walor dowodowy opinii profilerów, korespondujący z opinią biegłych lekarzy psychiatrów i psychologa, ma charakter wtórny, sam w sobie nie dowodzi sprawstwa

¹⁰⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 18.06.2015 r., II AKa 84/15, dostępny na stronie: www.orzeczenia.ms.gov.pl (dostęp: 19.10.2020 r.). W przytoczonym judykacie sąd stwierdził, co następuje: „Dodatkowo wskazać należy, że oddalając wniosek dowodowy obrony w przedmiocie powołania kolejnych biegłych sąd okręgowy wypowiedział się także w zakresie wniosku o wyjaśnienie przez biegłych rozbieżności pomiędzy profilem psychologicznym sprawcy zabójstw obu pokrzywdzonych sporządzonych przez KWP w P. a profilem oskarżonego, słusznie podnosząc, że profil psychologiczny hipotetycznego sprawcy nie jest dowodem w sprawie, a odnoszenie się przez biegłych do podnoszonych rozbieżności jest bezprzedmiotowe”.

¹⁰¹ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 11.04.2017 r., II AKa 9/17, dostępny na stronie: www.orzeczenia.ms.gov.pl (dostęp: 19.10.2020 r.). W przytoczonym judykacie sąd stwierdził, co następuje: „W ocenie Sądu *ad quem* większości z omawianych argumentów skarżących nie sposób jest odmówić racji z sytuacji, gdy J.B. jest biegłym z zakresu antropologii i profilowania kryminalnego, które to dziedziny skupiają się na typowaniu cech nieznanego sprawcy, w oparciu o analizę danych pochodzących z miejsca zbrodni, przy koniecznym zastrzeżeniu, że profil kryminalny nie może być użyty jako twardy dowód obciążający oskarżonego lub wskazującym brak jego winy (profilowanie kryminalistyczne)”.

¹⁰² Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 3.10.2012, II AKa 220/12, dostępny na stronie: www.orzeczenia.ms.gov.pl (dostęp: 19.10.2020 r.). W przytoczonym judykacie sąd stwierdził, co następuje: „Słusznie Sąd oddalił wniosek o sporządzenie na etapie postępowania sądowego portretu psychologicznego sprawcy zabójstwa rodziny W. i porównania go z profilem psychologicznym oskarżonego. Profil psychologiczny, który z założenia jest opracowaniem czysto hipotetycznym, ma wyłącznie charakter pomocniczy i ma służyć do zawężenia kręgu osób, mogących stanowić potencjalnych sprawców przestępstwa. W sytuacji osoby postawionej już w stan oskarżenia, rozstrzygnięcie o jej odpowiedzialności następuje w oparciu o materiał dowodowy i korzystanie z tego rodzaju opracowania jest pozbawione racji”.

oskarżonego, pośrednio koresponduje z tym, co ustalone zostało na podstawie innych dowodów¹⁰³.

Jak zatem widać, judykatura podchodzi bardzo sceptycznie do profilowania, nie dostrzegając w pełni jego waloru naukowego oraz drzemających w nim możliwości dowodowych.

ZAKOŃCZENIE

Termin „profilowanie” wchodzi w rozmaite koniunkcje frazeologiczne z innymi zwrotami, tworząc pojęcia: „profilowanie kryminalne”, „profilowanie kryminalistyczne”, „profilowanie psychologiczne” czy też „profilowanie nieznanymi sprawców przestępstw”. Opisane zjawisko może sprawiać wrażenie chaosu terminologicznego. Wszystkie wskazane powyżej pojęcia – mimo różnic – oznaczają proces wnioskowania ukierunkowany na tożsamy cel w postaci ustalenia osobowości, portretu psychologicznego osób odpowiedzialnych za popełnienie inkryminowanego czynu oraz odgraniczenia kręgu osób podejrzewanych o sprawstwo. Pomimo wysokiego współczynnika wykrywalności zabójstw w Polsce wydaje się, iż mógłby on być jeszcze wyższy, gdyby w tej najpoważniejszej kategorii śledztw korzystano w sposób bardziej powszechny z pomocy profilerów, jak też czyniono to na bardzo wczesnych etapach prowadzenia postępowań przygotowawczych, poczynając od włączania profilerów w skład grup oględzinowych udających się na miejsca zdarzeń, w przypadkach, które już na wstępie wskazują, iż pojawią się trudności z ustaleniem motywu działania sprawcy oraz jego tożsamości. Profile nieznanymi sprawców zabójstw traktowane na płaszczyźnie prawa dowodowego jako dowody swobodne mogą bowiem stać się punktem wyjścia, katalizatorem do pozyskania wartościowych dowodów formalnych, które pozwolą postawić sprawcę w stan oskarżenia oraz przyczynią się do poniesienia przez niego odpowiedzialności karnej. Wnikliwy śledczy, dbający o swój warsztat pracy, nigdy nie

¹⁰³ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 12.02.2014, II AKa 112/13, dostępny na stronie: www.orzeczenia.ms.gov.pl (dostęp: 19.10.2020 r.) W przytoczonym judykacie sąd stwierdził, co następuje: „Nie poddaje w wątpliwość przekonania o trafności rozstrzygnięcia sprawy przez Sąd Okręgowy w Lublinie i ostatni zarzut obrońcy dotyczący tzw. opinii profilerów. Opinia ta dotyczyła wyłącznie potencjalnego obrazu psychologicznego sprawcy przedmiotowych zabójstw i w żadnym razie nie stała się dla sądu I instancji zasadniczym dowodem na sprawstwo S.P.; w odniesieniu do tej opinii sąd *meriti* w istocie jedynie skonstatował, że opinia ta koresponduje z opinią biegłych lekarzy psychiatrów i psychologa (w zakresie większości wskazanych przez profilerów «kryteriów»). W konsekwencji takiego stanu rzeczy, walor dowodowy teże «opinii» (w odniesieniu do przedmiotu procesu) istotnie ma charakter wtórny, który sam w sobie nie dowodzi sprawstwa oskarżonego, a jedynie jego znaczenie sprowadza się do konkluzji, iż w zakresie niektórych z cech sprawcy (wskazywanych przez profilerów) występuje zgodność z cechami stwierdzonymi w trakcie badań psychologicznych S.P., co wyłącznie w pośredni sposób koresponduje z tym, co ustalił sąd w oparciu o inne dowody”.

powinien lekceważyć tej ścieżki dowodowej, która może go doprowadzić do odkrycia bezcennej prawdy materialnej. Ważną rolę w tej zmianie mentalnego nastawienia odegrałby adresowany do jak najszerszej rzeszy przedstawicieli organów ścigania program szkolenia dotyczący podstaw profilowania. Także dalsze badania prowadzone przez środowisko naukowe zajmujące się tą tematyką, poparte spektakularnymi sukcesami wykrywaczami na płaszczyźnie praktycznej, pozwolą w przyszłości na zmianę nastawienia do tej metody śledczej, traktując ją nie jako sztukę, lecz pełnowartościową metodę naukową w służbie walki z najpoważniejszą przestępczością, co pozwoli także na zmniejszenie sceptycyzmu prezentowanego w tej materii przez judykaturę.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Błaszczak B., *Kuba Rozpruwacz. Analiza kryminalistyczna*, Olsztynek 2019.
- Brzozowska M., Kaczmarek M., *Materialnoprawne i kryminalistyczne aspekty przestępstwa zabójstwa*, Piła 2011.
- Buss D.M., *Morderca za ścianą, Skąd w naszym umyśle kryją się mordercze skłonności*, Gdańsk 2005.
- Całkiewicz M., *Modus operandi sprawców zabójstw*, Warszawa 2011.
- Dudek I., *Zachowanie podpisowe jako element profilu psychologicznego sprawcy przestępstwa*, „Kortowski Przegląd Prawniczy”.
- Gierdwojń P., *Wersje kryminalistyczne w kontekście niektórych instytucji postępowania karnego*, „Problemy współczesnej kryminalistyki”, E. Gruza, T. Tomaszewski (red.), 1998, nr 2.
- Gierowski J.K., *Określenie sylwetki psychologicznej nieznanego sprawcy zabójstwa*, [w:] *Zabójcy i ich ofiary, Psychologiczne podstawy profilowania nieznanymi sprawców zabójstw*, J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska (red.), Kraków 2002.
- Gierowski J.K., Szaszkiwicz M., *Osobowość i motywacja sprawców zabójstw*, [w:] *Zabójcy i ich ofiary, Psychologiczne podstawy profilowania nieznanymi sprawców zabójstw*, J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska (red.), Kraków 2002.
- Gołębiewski J., *Profilowanie kryminalne. Wprowadzenie do sporządzania charakterystyki psychologicznej nieznanymi sprawców przestępstw*, Warszawa 2008.
- Gołębiewski J., Grochowska K., *Profilowanie kryminalne na potrzeby sądu. Kontrowersje wokół przydatności*, [w:] *Innowacyjne metody wykrywania sprawców przestępstw (materiały z konferencji)*, M. Szostak, I. Dembowska (red.), Wrocław 2014.
- Góral R., *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2007.
- Górski M., *Podstawy profilowania geograficznego*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki”, t. XIX, E. Gruza, T. Tomaszewski, M. Goc (red.), Warszawa 2015.
- Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego. Komentarze Zakamycza*, Kraków 2004.
- Hołyst B., *Kryminalistyka*, Warszawa 1993.
- Hołyst B., *Terroryzm*, t. 1, Warszawa 2014.
- Kodeks karny część szczególna. Tom I. Komentarz do artykułów 117-221*, A. Wąsek (red.), Warszawa 2006.
- Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Tom II. Komentarze do art. 117-227 k.k.*, A. Zoll (red.), Kraków 2006.
- Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, M. Mozgawa (red.), Warszawa 2007.

- Konieczny J., Szostak M., *Metodologiczne problemy profilowania kryminalnego*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2011, 274 (4).
- Konieczny J., Szostek M., *Profilowanie kryminalne*, Warszawa 2011.
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1991.
- Kowanetz M., *Przydatność opinii typologicznych*, [w:] *Zabójcy i ich ofiary. Psychologiczne podstawy profilowania nieznanymi sprawców zabójstw*, J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska (red.), Kraków 2002.
- Kryminalistyka*, J. Widacki (red.), Warszawa 2002.
- Lach B., *Profilowanie kryminalistyczne*, Warszawa 2014.
- Liedel K., *Profilowanie sprawców przestępstw terrorystycznych*, [w:] *Profilowanie kryminalne*, J. Konieczny, M. Szostak (red.), Warszawa 2011.
- Maj R., *Przestępstwo zabójstwa, Aspekty karnomaterialne i elementy taktyki czynności wykrywczych*, Legionowo 2010.
- Mańka E., *Wybrane zagadnienia psychologii śledczej*, „Kwartalnik Prawno-Kryminalistyczny Szkoły Policji w Pile” 2011, nr 3-4/8-9.
- Mc Dermid V., *Anatomia zbrodni. Sekrety kryminalistyki*, Warszawa 2015.
- Niewińska M., *Profilowanie nieznanymi sprawców zabójstw na podstawie modus operandi*, www.bibliotekacyfrowa.pl.
- Olszak-Häußler K., *Czy profilowanie kryminalne ma podstawy naukowe*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2014, nr 3.
- Olszak-Häußler K., *Rozumienie pojęcia ślad w ujęciu profilowania kryminalnego*, „Problemy Kryminalistyki” 2016, 291 (1).
- Pawelec K.J., *Proces dowodzenia w postępowaniu karnym*, Warszawa 2010.
- Piotrowicz D., *Wybrane problemy metodyki profilowania nieznanymi sprawców przestępstw*, [w:] *Profilowanie kryminalne*, J. Konieczny, M. Szostak (red.), Warszawa 2011.
- Piwowarczyk M., *Kontrowersje wokół seryjnych morderców na przykładzie Zdzisława Marchwickiego*, „Prometeusz” 2010.
- Pludrzyńska B., *System Informacji Geograficznej – GIS i profilowanie geograficzne jako instrumenty zapobiegania i zwalczania przestępczości*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2012, nr 1-2.
- Sąsiada M., *Modus operandi jako środek identyfikacji sprawcy przestępstwa*, www.bibliotekacyfrowa.pl. Statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-kryminalne/zabojstwa/63470, *Przestępstwa-kryminalne-ogolem.html*.
- Szaszkiewicz M., *Model opracowywania charakterystyki psychofizycznej nieznanego sprawcy zabójstwa*, [w:] *Zabójcy i ich ofiary. Psychologiczne podstawy profilowania nieznanymi sprawców zabójstw*, J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska (red.), Kraków 2002.
- Szlachetka P., *Profilowanie geograficzne*, [w:] *Profilowanie kryminalne*, J. Konieczny, M. Szostak (red.), Warszawa 2011.
- Uhrzyn-Markiewicz B., *Potencjał psychologii śledczej, a zadania procesowe Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2011, nr 5(3).
- Wasiak M., *Profilowanie kryminalne i lingwistyka kryminalistyczna jako multidyscyplinarne metody typowania sprawców przestępstw*, „Security, Economy & Law” 2016 (XI), nr 2.
- Wójcikiewicz J., *Ekspertyza sądowa*, Kraków 2002.
- Wroński Ł., *Seryjni i wielokrotni mordercy. Profilowanie psychologiczne i psychogeograficzne*, Łomianki 2016.
- Zabójcy i ich ofiary. Psychologiczne podstawy profilowania nieznanymi sprawców zabójstw*, J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska (red.), Kraków 2002.
- Zajda M., *Badanie wpływu aktów terroryzmu indywidualnego na stan bezpieczeństwa w państwie na podstawie wybranych zamachów*, „Security, Economy & Law” 2014, nr 5.

Akty normatywne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2020 r. poz. 1444, ze zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2020 r. poz. 30, ze zm.).

Orzecznictwo

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 11.04.2017 r., II AKa 9/17, www.orzeczenia.ms.gov.pl.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 3.10.2012, II AKa 220/12, www.orzeczenia.ms.gov.pl.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 12.02.2014, II AKa 112/13, www.orzeczenia.ms.gov.pl.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 18.06.2015 r., II AKa 84/15, www.orzeczenia.ms.gov.pl.

Wyrok Sądu Najwyższego z 17.02.1989 r., IV KR 15/89, OSNKW 1989, nr 5-6, poz. 42.

Profiling of unknown perpetrators of murder

SUMMARY

Criminal, forensic and psychological profiling of unknown perpetrators of murder serves the fundamental investigative purpose of apprehending and prosecuting the person responsible for the attack on the most valuable legal asset. Despite its low probative value as strict evidence, it can significantly contribute to the identification of the right violator of the legal norm prohibiting the killing of another human being, hence it is reasonable to take action aimed at overcoming the still perceptible scepticism of law enforcement authorities and the judiciary towards the use of this specific investigative method. This article addresses the determination of the causes and motives of the killers. It will also discuss such issues as: the history of profiling, the diversity of terminology in this matter, as well as the question of building a profile of the perpetrator according to global and national standards and the issues of the profile of a terrorist as a mass murderer, geographical profiling, and forensic linguistics. It also includes a discussion of the evidential value of profiling.

Key words: forensic profiling, murder, investigation methods.

